

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАВУКОВАЯ ПАЭЗІЯ – разнавіднасць медытатыўнай лірыкі, аб’ект якой – навуковыя тэорыі, адкрыцці, гіпотэзы. Тэрмін уведзены французскім паэтам Р. Гілем («Трактат пра слова», 1886). З большымі падставамі ён можа ўжывацца ў дачыненні да старажытнай і сярэднявечнай літаратуры, калі вершаванай мовай карысталіся ў гістарычных, філасофскіх, прыродазнаўчых і інш. трактатах, у якіх навуковая думка выяўлялася ў вобразнай форме. Аднак і ў наш час ёсць паэты, для якіх дасягненні розных навук становяцца прадметам мастацкага асэнсавання, роздуму. З беларускіх паэтаў першым да гэтага паняцця звярнуўся М. Багдановіч. У няскончаным артыкуле «Паэзія геніяльнага вучонага» (нап. 1911), прысвечаным М. Ламаносаву, ён задумваўся, «чаму б паэзіі і навуцы не ісці рука ў руку», паколькі яны маюць «адну і тую ж агульную мэту: задавальненне пазнавальных патрэб чалавека». У сваёй творчасці М. Баг-

дановіч улічваў поспехі археалогіі, гісторыі, біялогіі, фізікі і г.д.

У сучаснай беларускай паэзіі пафас навуковай думкі ў аснове некаторых твораў А. Куляшова, У. Караткевіча, С. Дзяргяга, М. Танка, А. Русецкага, А. Разанава і інш.

НАВУКОВЫ СТЫЛЬ – адзін з функцыянальных стыляў мовы, які абслугоўвае сферу навукі і характарызуецца асаблівай лагічнасцю, абстрактнасцю, аб’ектыўнасцю і дакладнасцю выкладу. У адпаведнасці са сферамі выкарыстання і спецыфікай лексічных і сінтаксічных сродкаў мае падстылі: навукова-тэхнічны, навукова-дзелавы, навукова-папулярны.

Навукова-тэхнічнаму падстылю ўласцівае шырокае выкарыстанне тэхнічных тэрмінаў і наменклатуры, аддзяслёных назоўнікаў, лакальных, простых сказаў. Навукова-дзелавы падстыль характарызуецца перавагай агульнанавуковай лексікі, спецыфічнымі сінтаксічнымі канструкцыямі-штампамі. Навукова-папулярны падстыль вызначаецца разгорнутым апі-

саннем навуковых паняццяў, шматлікімі эпітэтамі, параўнаннямі, вялікім ілюстратыўным матэрыялам.

Стыль мае шэраг агульных рысаў, уласцівых усім навукам і ўсім жанрам навуковых тэкстаў (манаграфія, навуковы артыкул, навучальны дапаможнік). У лексіцы характэрнае шырокае выкарыстанне тэрміналогіі, што выступае ядром навуковага тэксту. У тэкстах шырока выкарыстоўваецца абстрактная лексіка, пабочныя словы, што ўказваюць на адносіны паміж часткамі сказа, а таксама выражаюць ацэнку дакладнасці паведамляемага. У сінтаксісе стыль характарызуецца тэндэнцыяй да складаных сінтаксічных канструкцыяў, упарадкаванай і адначленной сувяззю паміж асобнымі часткамі выказвання, выразнай пабудовай абзацаў і іх ланцугоў, ужываннем канструкцыяў з абагульняючым родавым найменнем перад пералічэннем, рэдкім выкарыстаннем безасобовых і эліптычных сказаў. У марфалогіі ўласцівае выкарыстанне займеннікаў множнага ліку 1-й асобы для ўказання асобы аўтара («думаем», «сцвярджаем») або беззайменнікавага выражэння яе формамі дзеясловаў («думаецца», «мяркуецца», «прапануецца»), шырокае выкарыстанне аддзяслёных назоўнікаў, дзееспрыслоўяў і інш.

Навуковы стыль беларускай мовы мае доўгую, але перарывістую гісторыю фармавання (ад тэрміналагічнай лексікі старабеларускай пісьменнасці

XIV – XVII стст. да бурнага фармавання навуковага стылю сучаснай мовы ад 1920-х гг. У выніку вялікага перапынку (каля двух стагоддзяў) функцыянавання беларускай мовы ў пісьмовай сферы была амаль цалкам страчана пераемнасць у фармаванні стылю, цяпер можна гаварыць толькі аб некаторай пераемнасці ў тэрміналагічнай лексіцы. Некаторы ўздым адбыўся ў пач. XX ст. З’явіліся беларускія выдавецтвы і друкаваныя перыядычныя органы, у т.л. выданні навукова-папулярнага зместу, што ставілі за мэту тлумачыць з’явы на роднай мове, нармалізаваць навуковую тэрміналогію. У 1920 – 1930-я гг. пашырыліся функцыі літаратурнай мовы, яна пачала актыўна выкарыстоўвацца ў школах, дзяржаўных і культурна-асветных установах, у навуцы. Пачалася актыўная праца над упарадкаваннем і распрацоўкай беларускай тэрміналогіі (вялікі ўнёсак зрабілі навукова-тэрміналагічная камісія Інбелкульта і АН БССР).

Ва ўмовах сучаснага беларускага білінгвізму (двухмоўя) паміж сферамі выкарыстання абедзвюх моваў наглядаецца пэўнае размеркаванне, і гэта асабліва прыкметна ў галіне навуковага стылю. Спецыфічныя прыкметы стылю сустракаюцца ў мастацкай літаратуры (напрыклад, навукова-фантастычнай, навукова-мастацкай і інш.).